

I R O D A L O M .

1. Pálffyné Gulácsy Irén : *Förgeteg*. Regé.,y.
2. Pauler Ákos : *Böhm Károly emlékezete*.
3. Dr. Tavaszy Sándor : *Világnézeti kérdések*.
4. Gertrud Bäumer : *A lelki krízis*.

1. **Pálffyné Gulácsy Irén** : *Förgeteg*. Pályadij nyertes regény.

A lecsatolásakor Erdély hegyeihez egy darab Alföld is szakadt. Ezt az Alföldet képviseli az erdélyi irodalomban P. Gulácsy Irén. A sok székely és székelyeskedő írás közt valósággal üdítőleg hatnak az ő Tömörkény vágásu novellái, a maguk nehézkes, egy kicsit önző, de jószivű, kevés, de találó szavu parasztjaival.

A jeles írónőt eleddig e novellák s két szindarabja után ismertük és becsültük. Most *Förgeteg* című regényével lép az erdélyi olvasó közönség elé.

Régi sor, hogy a novellisták jó része, ha regényírásba fog, megbukik. Legtöbbjük képtelen a bonyolultabb események elmondását egy uralkodó eszme szolgálatába egységesen beállítani; a még oly szépen kifaragott kövekből sem tudnak egy harmonikus hatásu, művészi épületet emelni.

Örömmel állapítjuk meg, hogy P. Gulácsy Irén e tekintetben dicséretes kivétel.

Regényének vezérgondolata nagy és szép: a szerepét lejátszott magyar főúri osztály összeolvadása dolgozni tudó és akaró középosztállyal. Ennél fölségesebb és időszerűbb problémát manapság magyar író nem tűzhet maga elé.

A regény főalakja Erzsébet, egy paraszt származásu, de külföldi iskolákban kiművelt leány, kit sorsa ismét visszavet a föld népe közé. Megismeri és megérti a parasztok földéhes természetét, de nem tudja megszokni, megszeretni a durva

embereket. Finom lelke üdülést keres. Megismeri a szomszéd városban lakó dúsgazdag, már idős, de még mindig daliás herceget, kinek birtokából egy részt az Erzsébet nagyszámu parasztkonsága tart bérben. Az érzéki hercegnek szemet szúr a gyönyörű leány. Utána veti magát, de egyelőre elmarad a kaland. A herceg gyűlöli az önérzetes paraszti népet, újjat húz velük s a további bérletből kitiltja őket. A végsőkéig elkeseredett parasztok erre elvakultan betörnek a herceg egyik erdei mulatójába, hogy az ott tivornyázó herceggel leszámoljanak. De Erzsébet látja a fürgeteg készülétét s megelőzi rokonait. Éjnek idején a kéjlakhoz rohan, kihivatja a herceget s magával vonszolja egy kutyaól padlására. Így a feldühödött emberek csak a herceg orgiázó társaságán tölthetik ki bosszújukat. A zendülést a karhatalom elnyomja, a herceg megmenekül. A kutyaól padlásán töltött „násznak” gyümölcse lesz. Erzsébet a szülésbe belehal. Elpusztul, mint egy buzaszem, amit két nehéz malomkő, a paraszti és főúri rend két malomköve felörlött. A herceg felnőtt fia pedig, egy a modern kor eszméitől fűtött, ábrándos ifju, „egy bukott, bűnös rendszer itéletülő maradéka”, Erzsébet ideális imádója az újszülött csecsemőt karjára veszi s halott ideáljának erős fogadást tesz, hogy a gyermekből egy távoli, előítéletektől ment országban, munkás, dolgozó embert nevel. A gyermek neve: „Új Generáció”.

E gyarló vázlat természetesen nem adhat fogalmat a munka művészi felépítéséről. Mert e regény igazán nagy művészettel van megalkotva. Az események minden mozzanata, a történet minden alakja szorosán hozzátapad a vezérgondolathoz. A mese végig érdekfeszítő. Nyelve kifejező, öntudatos, kiforrott; a modern, de azért tősgyökeres magyar elbeszélő nyelv.

Alakjai közül legsikerültebbek a parasztok. Van egy paraszt legény, Erzsébetnek távoli rokona, Vince. Ennek márkáns alakja, mintha márványból volna kivésve. Az ő szófukar, nehézkes, goromba természete merőben idegen az erdélyi jellemtől. Tőrül metszett álföldi. Ennek az alaknak nagy szerepe van a történetben. A faragatlan paraszt eleinte feneketlen gyűlölettel nézi Erzsébetet, de lassacskán beleszeret. Páratlan művészettel van rajzolva a legény ébredő szerelme, ügyefogyott, esetlen, sokszor humoros széptevése. Világért sem akarná, hogy észrevegyék gyengéjét. Hogy ő? Már mint ő? S csúnyát káromkodik egyet. De azért ügyetlenségében lépten-nyomon elárulja magát. A

herceg ellen támadt fürgetegnek ő a villáma. Eget, pusztít, ront, zúz, mint az istenitéletje. És amint megtudja, hogy éppen az ő úri szerelmese rejtette el a gyűlölt nagy urat, megszökik a csendőrök elől. Hónapokig bújdokol csak azért, hogy a leányt egyszer kezére kaphassa s vele leszámolhasson. Felkutatja Erzsébet rejtekhelyét; kilesi, mikor egyedül van. Rájaront. Már útésre emeli dorongját, de amint észreveszi a lányon az anyaság jeleit, szédülten tántorodik vissza. Mikor pedig Erzsébeten az ijedség következtében jelentkezni kezdnek a szülési fájdalmak, örülten rohan el, segítséget hoz. De látja, hogy elkésett. Felordít, mint egy sebzett vadállat s azután megadással, szinte boldogan húzza kezére a bilincset, „mint egy mátkagyűrűt.”

E tragikus sorsu parasztnál sikerültebb alakot sem a régi, sem az új magyar irodalomban nem igen találunk.

Kevésbé sikerültek az „úri” karakterek. A herceg vonásai például határozottan torzítva vannak. S többé-kevésbé ezt mondhatjuk a főúr környezetének majdnem minden egyes tagjáról.

Erzsébet törekeny alakja is rogyadozni látszik a vállára nehezülő gyönyörű, nagy probléma súlya alatt. E leány igen sokszor túlságosan öntudatos, visszataszítóan okos. De hiszen talán nem is annyira hús és vér, mint inkább szimbolum akart lenni. Ezért nem botránkozunk meg túlságosan a kutyaól padlásán lejátszódott nászon sem. Nem kutatjuk szőrszálhasogatva, vajjon lélektanilag lehető-e egy ilyen nász akkor, amikor a hím csak az ige őrzi meg a legkegyetlenebb szétmarcangolástól. S feledjük fölvetni azt a másik, biológiai kérdést is, hogy ha már a nász mégis megtörtént, teremhet-e annak gyümölcse?

Ne tanárkodjunk. Hunyjunk szemet e néhány árnyfolton. Ne zavarjon meg az a könyv ragyogó szépségeinek élvezetében. Örüljünk teljes szívvel, hogy erdélyi irodalmunk egy ilyen jeles művel gyarapodott.

Márkos Albert.

2. Böhm Károly emlékezete. Felolvasta a Magyar Tud. Akadémia 1924. nov. 17.-én tartott összes ülésén *Pauler Ákos*.

E rövid, alig 11 oldalra terjedő emlékbeszédben szerző az Akadémia nevében áldoz az elhunyt rendes tag emlékének. Rövidségénél fogva a részletekre nem is terjedhet ki s mégis bensőséges és hű képét adja a kiváló magyar filozófus tudományos munkásságának s ebben megnyilvánuló fokozatos fejlődésének, súlyt fektetve az egészben arra, hogy Böhm gondol-

kodásának történeti helyét és sajátos értékeit kellőképpen fel-
tüntesse. Találón jellemzik Böhm egyéniségét a következő
szavak: „Böhm rendszerének legmélyét annak felismerése teszi,
hogy a mibenlétét szabadon és teljesen kifejtett Én szükség-
képpen az abszolút értékek: az igaz, szép és jó szolgálatába
szegődik s csak ebben tudja magát szabadon és teljesen
kiélni. Ez az alapmeggyőződés pedig lélektanilag csak Böhm
Károlyból, az emberből érthető meg. És valóban: puritán
gondolkodás, az igazság rajongó szeretete, az anyagi érde-
hajhászat mélységes megvetése — egyaránt kiolvashatók a
mi nagy gondolkodónk fejtegetéseiből. Izzó magyar érzése, a
magyar kulturértékeken való nevelődése ez általános emberi
vonásokon felül sajátos magyar jelleget is adott lelkiéletének.
Arany Jánosra emlékeztető tépelődése és szemérmessége,
sajátos benső szomorúsága és büszkesége a magyar életfelfogás
megnyilvánulásának tekinthetők. Irodalmi alkotásaiban nemcsak
tudományos műveket, de lelkét is reánk hagyta, mely világítani
fog mindig, amíg magyar kultúra lesz e világon.“

Kétségtelen, hogy ez az emlékbeszéd, rövidsége ellenére
is, nagyban hozzájárul Böhm szellemének mélyebb megérté-
séhez, történeti jelentőségének helyes megítéléséhez, s nagy
egyéni sége megbecsüléséhez.

Dr. Varga Béla.

3. Dr. Tavasz Sándor: Világnézeti kérdések. Torda
1925. 185 l.

Szerző, akinek neve ismert és jóhangzású az intelligens
magyar olvasóközönség előtt, e kötetben 32 tanulmányát adja
ki, melyek nagy része különböző lapok és folyóiratok hasábjain
immár megjelent, kettő kivételével. Az előszó világosan tájé-
koztat a tanulmányok és cikkek természetéről, amelyek „nem
tudományos karakterűek, bár tudományos kutatások eredményei.“
Nem akar a kérdésekbe tulságosan szakszerűen elmélyedni,
hanem perspektívát, szempontokat kíván adni elmélyedni szerető
lelkek számára. Készséggel állapítjuk meg, hogy ezt a célt
valóban, hiven és kellő rátermettséggel szolgálja.

„Világnézeti kérdések“ címet ad szerző művének s való-
ban e kérdések teszik műve gerincét, mert úgy érzi, hogy
mindenféle tekintetben zilált és lelkében széttöredezett korunk-
nak szüksége van útmutatóra, hogy a helyes irányt, a lelki
egyensúlyt el ne veszítse, hogy világnézetet teremtsen magának.
Hogy ilyen kérdéseket tárgyalhassunk és megoldhassunk, ahhoz

szükséges korunk lelkének ismerete és az uralkodó jelszavak helyes értékelése. Tavaszynak e kérdésekhez valóban finom érzéke van s ha ebben a tekintetben tovább dolgozik, sikerülni fog neki a filozófia korszerű problémáit az olvasóközönség lelkéhez közelhozni vagy mondjuk „népszerűsíteni“, ami nemcsak nagy tudást, hanem írásművészetet is föltételez. Filozófiai kérdéseknek oly könnyed és az alaposág rovására még sem menő, tárgyalása a magyar filozófiai irodalomban még eddig senkinek jobban nem sikerült, mint neki.

Természetes, hogy e cikkek sem magukban, sem összevéve, nem adnak egy, a tudomány szigorú módszerével felépített s a végső alapokra visszamenő filozófiai „rendszer“. De ez, mint láttuk, nem is volt céljuk, mert a szerző igen helyesen jegyzi meg, hogy a legmélyebb kérdések alapos, nyugodt feldolgozására sem időnk, sem alkalmunk, sem olvasóközönségünk nincs. Azonban összes tanulmányain, csaknem kivétel nélkül, végigvonul egy irány, egy gondolat, mely jellemző a szerző világnézetére s ez: a tiszta szellemiségnek, mint egyedüli és legfőbb értéknek megvalósítására való törekvés. A szellemiség az emberi élet legmagasabb szintje, az erkölcsi szabadságnak, a vallásos emelkedettségnek, a dolgok és viszonyok helyes, mindig a legmagasabb célok szolgálatában álló értékelésének megvalósultságát jelenti. E harmadik sík topografiájához ad egy-egy vonást a szerzőnek csaknem minden tanulmánya. S ez a levegő, ha ritka is, de jóleső, üdítő és könnyebbülést okozó, napjaink vastag és miazmás levegőjében.

A szellemiségnek, mint az emberi élet legmagasabb szintjének fölfedezése Kantnál s már előtte is megvan. Értékelméleti szempontból Böhm Károly emelte ki, de erre irányul Eucken „noologismusa“ is. Mindezek hatása visszatükröződik szerző felfogásában, de mindig egyénileg és mindig a kor aktuális kérdéseire vonatkoztatva. Szerző az ő mestereitől azt tanulta meg s azt olvassa ki belőlük, ami az ő sajátos egyéni és lelki készségeinél fogva őt leginkább megragadja: a világnézet felépítéséhez szükséges elemeket, melyeket aztán, mint megértettet, a maga lelkéből újjáteremt. A nagy theoretikus kérdések főként annyiban érdeklik, hogy egy tisztult, emelkedett szellemi világnézet kiépítését mennyiben segítik elő s e tekintetben a naturáizmus és monizmus találó kritikáját adja. Az élet, a világnézet nagy kérdései érdeklik elsősorban s bár hangsúlyozza,

hogy a világnézet biztossága és megalapozottsága, attól függ, hogy a végső, transcendentális kérdésekkel szemben milyen álláspontot foglalunk el, — egész munkásságán meglátszik, hogy ő ezeket csak előkészítőnek tekinti az előbbi cél megvalósításához. A filozófizálásnak ez a „praktikus“ vonása, a XIX. sz. utolsó évtizedétől kezdve jellemző korunk sok gondolkodójára Európában és Amerikában egyaránt s mindenestre ez az út az, mely a filozófiát a szélesebb rétegek számára élethatalommá teheti. Ez a szempont azonban sohasem fogja fölöslegessé tenni a teoriák teoriájának minden praktikus célzattól mentes művelését is.

A mi a részleteket illeti, a tanulmányok eszmeköreik szerint három csoportba oszthatók: általános világnézeti, alkalmazott világnézeti, illetve kulturfilozófiai és más vegyes tartalmu cikkekre.

Az első csoportban legértékesebb „A szellemi élet lényege és módjai“, valamint „A létfölötti élet értelme“ címűek, melyek leginkább világot vetnek a szerző sajátos álláspontjára, egy új világnézet csiréit hordják magukban, mely megfelelő átgondolás és alapos kidolgozás esetén terebélyes fává nőheti ki magát. „A tények világa és a tények hatalma“, valamint „Az igazság és az igazságok“ címűben már homályos a „tény“ „a tapasztalat“ és az igazság fogalma egyaránt. Abból, hogy „az igazság az egyetemes valóság ősjelentésének eszményi képe“, nem igen nyerhetünk még a további fejtegetés alapján sem világos képet. Ugyanez áll az említett többi fogalmaknál is.

A második csoportban rendkívül értékes: A kultura lelke c. tanulmány, itt az „eszmény“ tartalmának pontosabb kifejtése volna kívánatos. „A szocializmus lelki rugói“-val kapcsolatban szerző figyelmébe ajánlunk egy neki kiválóan alkalmas témát t. i. a socialis faktorok egymásra hatásának történelmi és lélektani szempontból való megvilágítását. Ez még mindig elintézetlen kérdése az értékelméletnek is. Úttörőnek tartjuk „Az erdélyi magyar szellemiség“ című cikket. Ez a tanulmány s ezenkívül még egy pár, melyek az erdélyi magyar néplelek és általában a népkultura fogalmának elemzését nyújtják, a mi viszonyunk között kétszeresen fontosak és becsesek s szerzőt, mint hivatott speciálistát, e tekintetben való további dolgozásra kötelezik. Amint a 102. oldalon mond a keresztény kegyességéről, örömmel aláírjuk s szerzőt e soraiban, ha

nagyon meg nem haragszik, liberális gondolkodásának látjuk.

Még talán sok mindent tudnánk mondani a részletek erényeiről s esetleg apró tévedéseiről. De szem előtt tartjuk Goethe szavát: „Immer strebe zum Ganzen“. Már pedig az „egész“ jó és sikerült. Szerző helyesen cselekedett, hogy szét-szort tanulmányait így összegyűjtve is kiadta s ezáltal könnyebben hozzáférhetővé tette. Szolgálatot tett a művelt magyar közönségnek, elsősorban az erdélyi, de az általános magyar kulturának is vele. S midőn e kulturtettet neki megköszönjük, ajánljuk művét a megértő közönség figyelmébe s kérjük, hogy a megkezdett úton és csapásokon haladva, ne szűnjék meg nekünk ismét és ismét világot gyujtani a sűrű ködben, mely világnézetünk helyes irányban tartását annyira megnehezíti.

Dr. Varga Béla.

4. Gertud Bäumer: *A lelki krízis.*

Mult év decemberében Gertrud Bäumer, a ma élő német nők legkiválóbbika, „A lelki krízis“ címen könyv alakban kiadta az utolsó évek folyamán „A Nő“ és „A Segítség“ folyóiratokban megjelent írásait. E cikkek 3 csoportot alkotnak: Ingó alapok, Küzdő erők és Ami nem mulandó.

Az első részben Medusa fejként tartja elénk e mi istentelenné vált, agyon organizált, sívár, gyűlölködő világunk képét, — melyben az ember elvesztette abba vetett hitét, hogy az élet értékének emelése csak törvényekhez kötve legyen lehetséges. Művének e fejezetei egészen Walter Rathenau; „Zur Kritik der Zeit“, még háború előtti könyvére emlékeztetnek. Ott találjuk hasonlóan megkapó leírását a mi léleknélküli gépkorszakunknak; de a G. Bäumer írásai e mechanizálódott világháború és összeomlás utáni kétségbeesésként fokozódott tragikumát tárják elénk, feltéve az Élet vagy Halál nagy kérdését.

Igaza volt-e Rousseau-nak, midőn kétségbe vonta civilizációnk áldásait? — Igaza van-e Gandhinak, ki ma tör palcát a mi európai kulturánk felett. És a modern német asszony „Nem“-mel felel. A Naumann programját hirdeti, ki a technika vívmányaiban népművelő és lélekemelő eszközöket látott, ha azokat egy szellemiekben gyökerező szociális akarat tartja a kezében.

G. Bäumer már a bevezető szavakban jelzi, hogy bármily különböző hatások, remények, vagy hangulatok pillanatainak szülöttei is legyenek írásai, egytől-egyig azon nyugati szellembe

vetett hitet szolgálják, mely meg nem vénhedett, sőt még forrongóan fiatal és amely, a jelennek szellemi kríziséből, mely mindenket érint és amelyben olyan sok a tévelygés, fel fogja küzdeni magát, mert egy még testet nem öltött Eszme eleven teremtő erejével bír!

Íme ez a gyakran férfias tudással, de mindig asszonyi megérzéssel megírt könyv lényege, talán felelet is akar lenni a Spengler világszerte vitatott művére.

E célt szolgálja: „A kelet és az európai szellem“ című cikke, melyben Dante és Dostojewski alakját, mint e két különböző világnézet legjellegzetesebb incarnatióját állítja szembe egymással.

Bár gyakran a jelenlegi német viszonyokról ír, minden problémából annyira az örökké lényegest emeli ki, hogy mindig általános érdeklődésre méltó.

Megértő, de el nem fogult anyaisággal beszél az ifjúsági mozgalmak erejéről és gyengeségeiről. A fiatalok politikai téren elkövetett szertelenkedéseierért pedig, az öregeket vonja felelősségre. Egyik legszebb fejezete: „A német ember kialakítása“, melyben bebizonyítja, hogy az utolsó időszakban honfitársai milyen téves realizmus jármába kerültek, midőn a világ legkülönbet teljesítő szakmunkásaivá nevelődtek, de úgy, hogy e révén emberi értékük csökkent.

Gyönyörűek a fejezetek, melyekben a nőmozgalom krízisét tárgyalja, hiszen ez az ő tevékenységének igazi mezeje. Véleménye szerint frivol kivánság a mai világtól, hogy a nőnek a családi életet melegebbé kellene tennie, midőn éppen a gépek rithmusa ragadja őt is ki otthonából, hogy szolgáljon törvényeket, melyek éppen azért olyan léleknélküliek, mert ő neki nem volt része megalkotásukban. Szeretne egy egészséges gyökerekkel bíró női aktivitizmust felkelteni, mely millió és millió asszony-akaratból előteremtse a világ átformálásához szükséges női elemet. E célból nem külső sikereket óhajt, több rangot és jogot, hanem szellemi elismerést, intenzív lelki térfoglalást. Így alakulna ki a férfi és nő kulturközössége, mely mint a világ két fő alkotó eszméjének egyesülése, az emberiség magasabbrendű produktivitását jelelentené.

Rendkívül érdekes az „Ingó alapok“ sorozatának 2 utolsó közleménye, melyek „Az egyház krízis“-ét és a Prótestántizmus sorsdöntő óráját tárgyalják. Élesen megkülönbözteti a protestáns eszmét a protestáns egyháztól; utóbbiról szigorú kritiká-

val megállapítja, hogy dogmáit erősítve életképességét aláásta.

Az utolsó „Ami nem mulandó“ felírású csoport nem az Élet örök értékeiről szól. Azt a minden dogma feletti vallást hirdeti, mely a kereszténység alapfogalmául szolgáló „Örök élet“ eszméjében a művészet, természet és tudomány minden igazságát összefoglalja. „Örök élet“ alatt azonban nem a vég nélküliséget, hanem az élet örök értékű voltát értve.

Ez a Goethe vallása, a germán szellem megnyilatkozása, mely a kereszténységgel a természet örök titkát, a Kosmos eszméjét egyesítve, a tér és időnélküli Élet lüktetését saját szellemében és erejében érzi!

E német vallást bővebben is kifejti Hölderlin Empedoklesét részletesen tárgyalva s egyuttal a saját népe jobb jövőjébe vetett hitének kifejezést adva.

E könyvet olvasva, Ibsen: Peer Gynt-ja utolsó részének néhány verse jutott eszembe. Midőn Peertől számon kérik, hogy hol és hogyan töltötte életét és ő nem tud válaszolni, Solvejg mondja ki helyette a megváltó feleletet.

Ha majd a jövő számon kéri a mai sok különböző egyéni úton üdvöt kereső német Peer Gynt-től, hogy hol és hogyan töltötték el földi életüket, Gertrud Bäumer joggal megválthatja őket feleletével: „Én nálam: hit, remény és szeretetben!”

Kauntzné Engel Ella.

SZERKESZTŐI ÜZENET.

Reményik Sándornak „Egy eszme indul“ c. verskötetével kapcsolatban Reményik egész költészetéről dr. Borbély István ír részletes tanulmányt, mely folyóiratunk szeptemberi füzetében fog megjelenni.

Szerk.